

Suirbhé ar an méid uisce a úsáidimid

Samhlaigh cartán ina mbíonn lítear de dheoch; anois samhlaigh 148 gcartán ina seasamh taobh le taobh. Sin an méid uisce a úsáideann duine in aon lá amháin, dar le heolaithe áirithe. Lion isteach an suirbhé seo agus faigh amach cé mhéad uisce a úsáideann tusa in aon lá amháin.

225 ml

Ólaim:

Scairdeán uisce: Slog amháin = 10 ml

An méid a ólaim: _____

Ag ní mo chuid fiacla:

Má bhíonn an t-uisce ag rith - 6 lítear

Má mhúchaim an t-uisce - 1 lítear

An méid a úsáidim ag ní mo chuid fiacla: _____

Ag sruthlú (flushing) leithreas

Úsáideann leithreas suas le 9 lítear chun é a sruthlú

An méid a úsáidim ag sruthlú leithreas: _____

Ag ní mo lámh

Amaigh (time) an fad a thógann sé ort do lámha a ní. De ghnáth, úsáideann buaire thart ar lítear amháin gach 10 solcind.

An méid a úsáidim ag ní mo lámh: _____

Folcadh / Cithfholcadh:

Úsáideann folcadh thart ar 80 lítear uisce

Má chaitheann tú 10 nóiméad ag glacadh cithfholctha, úsáideann tú thart ar 70 lítear uisce. Úsáideann cith cumhachta 125 lítear uisce i 5 nóiméad

An méid a úsáidim ag glacadh folctha / cithfholctha: _____

Anois, oibrigh amach cé mhéad uisce a úsáideann an rang in aon lá amháin.

Fíricí Fóna

- Tá 97% d'uisce an domhain sna haigéin. Tá 2% de reoite. Ní fhágann sé seo ach 1% mar fhionnuisce (fresh water) do phlandáil agus d'ainmhithe.
- Níl uisce ar bith ar an ngealach.
- Tá formhór do choirp déanta as uisce.
- Má chroitheann tú an buidéal citseap ar dtús, beidh an citseap níos leachtai.
- Caitfidh bó ceithre lítear uisce a ól sula dtugann sí lítear bainne uathí.
- Is féidir maireachtáil ar feadh míosa gan bhia; ní féidir maireachtáil níos mó ná seacht lá gan uisce.
- Is leacht i gloine ach níl sí an-leachtach (runny). Má fhéachann tú ar phánaí gloine atá an-sean go deo (m.sh i seanséipéil), feicfidh tú go bhfuil siad níos tibe (thicker) ag bun na fuinneog ná ag barr mar gur thosaigh an gloine leachtach ag síleadh anuas.

Sa pháipéar nuachta inniu

An féidir leat teacht ar altanna nuachta a bhaineann le huisce? Cé mhéad díobh atá ann? (Leid: altanna ar bháisteach, tuille, truailliú uisce, farraige agus mar sin de.) Cá bhfuil faisnéis na haimsire sa pháipéar? De réir na faisnéise, an mbeidh báisteach againn idir seo agus déireadh na seachtaine? Cén lá / laethanta? On eolas sa pháipéar, ainmnigh cathracha an domhain ina raibh sé ag cur báistí inné.

eureka

Foilsíonn an Irish Independent Eureka, i gcomhar leis an Ionad Oideachas Eolaíochta ag Coláiste Phádraig, Droim Conrach, BÁC 9, le tacaíocht ó gComhairle um Oideachas Gaeltachta agus Gaelscoláiochta.

TAIGHDE & TÉACS:
Paula Kilfeather, Helena Jeffrey,
Cliona Murphy & Janet Varley.

An Chomhairle um Oideachas Gaeltachta & Gaelscoláiochta

www.independent.ie/eureka

Irish Independent eureka

Buaiteoir 2005 - Gradam Domhanda an Léitheora Óig - Cumann Domhanda na Nuachtán (WAN)

Imleabhar 3, Eagrán 13
8ú Feabhra 2007

Irish Independent Forlíonadh Eolaíochta do Scoileanna

Fliuch agus níos fliche!

Ní 'bus scoile' atá againn inniu ach 'bád scoile'!

Is é uisce an leacht (liquid) is coitianta (most common) ar Domhan. An raibh a fhios agat go gclúdaíonn uisce 70% de dhromchla (surface) an Domhain? Bíonn uisce i ngach áit – go mór mór in Éirinn. Bíonn sé ag stealladh anuas orainn. In áiteanna ar nós ghaineamhlach an tSahára san Afraic, ní bhíonn mórán uisce acu ar chor ar bith; in áiteanna eile bíonn an iomarca uisce acu. Cloisimid go minic ar nuacht faoi thuille agus faoi thriomaigh

(droughts). An cuimhin leat go raibh drochthuille in Éirinn roimh an Nollaig, i gCo. Mhaigh Eo mar shampla?

In áiteanna eile ar domhan, bíonn uisce ag pléascadh amach as an talamh! Tá géasar (geyser) cáiliúil i bPáirc Náisiúnta Yellowstone, in iarthar Mheiriceá. Old Faithful an t-ainm atá ar an ngéasar seo. Is sórt fuarain the (hot spring) é géasar a chuireann scairdeán (fountain) uisce the

suas san aer. Tá carraig the go domhain faoin talamh agus téann (heats) sí an t-uisce. Magma an t-ainm atá ar an gcarraig the seo. Cuireann Old Faithful scairdeán uisce (atá thart ar 45m ar airde) suas san aer gach 70 nóiméad.

Ní féidir maireachtáil gan uisce. Ólaimid é agus úsáidimid é ar bhealaí eile. Conas a d'éireodh leat muna mbeadh uisce agat ar feadh lae? Úsáidimid uisce go han-mhínic i

rith an lae. Ní fhéadfaimis níochán ná cócaireacht a dhéanamh gan é. Bheadh tart orainn gan é. Ní hamháin sa teach a úsáidimid uisce – bainimid úsáid as taobh amuigh den teach freisin. Cá háit eile a n-úsáidimid é? (Leid: Cad faoi chúrsaí spóirt?)

San eagrán seo d'Eureka, foghlaimid tú fíricí nua faoi uisce agus faoi leachtanna eile. Mar is gnách, tá réimse maith gníomhaíochtaí againn duit freisin.

Gníomhaíocht

Brú Uisce

Más snámhaí maith tú, b'fhéidir gur thriail tú lámh a chur ar bhun na linne snámha. Ar mhóthaigh tú an t-uisce ag brú ar do chluasa? Tarlaíonn sé seo mar tá brú (pressure) ag uisce. Bíonn sé ag brú ar **thiompáin do chluas** (eardrums). Má thumann tú níos doimhne arís, méadaíonn an brú. Thug eolaithe faoi deara go ndúnann róna a bpoláirí (nostrils) agus poill a gcluas nuair a thumann siad go domhain!

Taispeánfaidh an ghníomhaíocht seo duit cé chomh láidir agus a bhíonn brú uisce.

BUNABHAIR:

- Buidéal mór plaisteach folamh
- Uisce
- Marla nó téip ghreamaitheach
- Doirteal
- Rud éigin lenar féidir leat poll a dhéanamh

TREORACHA:

1. Iarr ar do mhúinteoir 3 pholl a dhéanamh i dtaobh an bhuidéil. Feicfidh tú sa léaráid cá háit le hiad a chur. Tá sé tabhachtach go mbeidh siad ar fad ar an méid céanna. Cén fáth?
2. Tabhair an buidéal chuig an doirteal. Greamaigh marla nó piosa téipe go dlúth thar gach poll.
3. Iarr ar chara an buidéal a líonadh le huisce. Ná cuir an claibín ar ais ar an mbuidéal.
4. Bain an marla / an téip den bhuidéal. Féach ar an mbealach a bpléascann an t-uisce amach trí na poill.
5. Mothaigh brú an uisce ar do lámh nuair a phléascann sé amach as gach poll. Brú uisce an t-ainm atá ar an mbrú nó ar an gcumhacht seo.
6. Cé acu scairde (jet) uisce is láidre?

PLÉIGH:

Cén fáth a bhfuil scaird amháin níos láidre ná na cinn eile?

An féidir uisce a bhogadh?

Uaireanta bíonn a lán uisce (nó leachtanna eile) againn in áit amháin ach teastaíonn siad uainn in áit éagsúil. Bíonn orainn smaoineamh ar bhealach inar féidir linn an t-uisce a bhogadh. Seo samplaí de na fadhbanna a bhíonn ag daoine uaireanta:

1. I rith na laethanta saoire, teastaíonn ón bpríomhoide uisceadán (aquarium) na scoile a ghlanadh. Ní féidir an t-uisceadán a iompar go dtí an doirteal chun é a fholmhú.

2. Chlis ar (broke down) an meaisín niocháin. Tá sé lán le huisce. Conas a fholmhóidh tú é?

Is féidir na fadhbanna seo a réiteach ar an mbealach céanna. Déan an ghníomhaíocht 'Déan Siofón' go bhfeicfidh tú conas iad a réiteach.

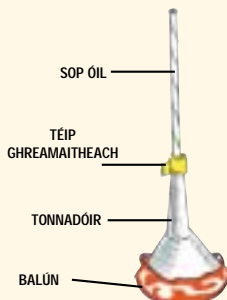
Gníomhaíocht

Dear agus Déan

Dear agus déan samhail chun brú uisce a thomhas

BUNABHAIR:

- Buicéad uisce
- Sop óil plaisteach
- Téip ghreamaitheach
- Tonnadóir (funnel) plaisteach
- Balún
- Uisce (is féidir dath bia a chur ann más mian leat)
- Siosúr

TREORACHA:

1. Réitigh an sop óil agus an tonnadóir mar atá siad sa léaráid. Cuir téip ghreamaitheach thart ar an áit a dtagann siad le chéile.
2. Gearr an caolán (neck) den bhalún. Sin an balún thar an tonnadóir. Greamaigh é le téip.
3. Doirt an t-uisce daite tríd an sop go dtí go mbíonn an tonnadóir lán agus an sop leathlán. Bí cúramach á dhéanamh seo. Má tá tú á líonadh ó bhuaicéad, ná hoscail an buaicéad ach beagáin.
4. Brúigh an tonnadóir chomh fada síos agus is féidir tríd an uisce sa buicéad. Féach cad a tharlaíonn do leibhéil an uisce dhaite sa sop.
5. Cén fáth a n-éiríonn an t-uisce?

DÜSHLÁN BHREISE:

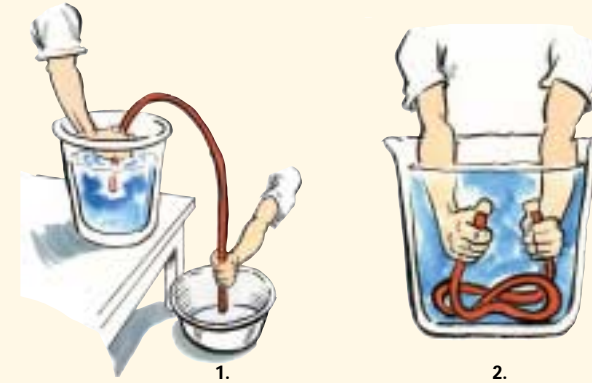
Cad a tharlódh dá mbrúfa ar an mbalún le do lámha? Cén fáth a bhfuil sé seo cosúil le brú uisce? An bhfuil an brú uisce níos mó ag **dromchla** an uisce nó ag bun an uisce sa buicéad?

Gníomhaíocht

Déan Siofón (siphon)

Is féidir uisce a bhogadh ó áit amháin go háit eile má úsáideann tú **siofón**. An féidir uisce a bhogadh ó bhuicéad go báisín gan é a dhoirteadh isteach sa bháisín nó gan coimeadán (container) eile a úsáid?

BUNABHAIR:

- Uisce
- Piosa fada feadánra (tubing) plaisteach
- Buicéad uisce
- Báisín
- Ceirt (le glanadh suas)

TREORACHA:

1. Cuir an báisín ag leibhéal níos ísle ná an buicéad.
2. Cuir barr an fheadánra sa bhuicéad agus a bhun sa bháisín (féach ar léaráid 1).
3. An rithéann an t-uisce tríd an bhfeadánra isteach sa bháisín?
4. Anois líon an feadánra le huisce. Chun é seo a dhéanamh, caithfidh tú an feadánra a choimeád faoin uisce go hiomlán go dtí go mbíonn an t-aer ar fad brúite amach as (féach léaráid 2).
5. Cuir d'ordóga ag bun agus ag barr an fheadánra. Go cúramach, coimeád barr an fheadánra faoin uisce sa bhuicéad agus cuir an bun isteach sa bháisín.
6. Bain d'ordóga ón bhfeadánra.
7. Cad a tharlaíonn?
8. Cad a bhí ag cur isteach ar rith an uisce ag tús na gníomhaíochta?

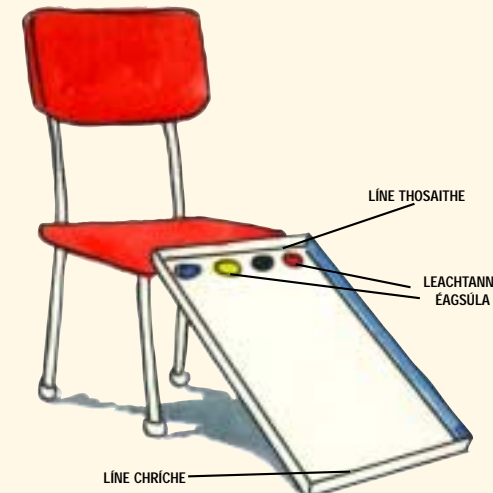
DÜSHLÁN BREISE:

An rithfidh an t-uisce i siofón níos tapúla má tá an feadánra níos leithne?
An rithfidh an t-uisce sa siofón níos tapúla má tá an buicéad níos airde arís ag tús na gníomhaíochta?

Gníomhaíocht

Rás idir Leachtanna

Uaireanta teastaíonn uainn go rithfeadh leachtanna go tapa; uaireanta eile ní theastaíonn. Má bhíonn custard róthiubh, bíonn sé deacair é a dhoirteadh ar do mhilseog. Má bhíonn mil rórighín (stiff), ní féidir í a leathadh ar arán. Cé acu is leachtai (runniest) d'ola chócaireachta, de leacht niocháin, de chitseap (ketchup) nó de sheampú? Déan an ghníomhaíocht seo go bhfeicfidh tú.

BUNABHAIR:

- Rampa leathan (m.sh. tráidire)
- Taca (support) don tráidire m.sh. cathaoir
- Uaineadóir (más mian leat)
- Marcóir
- Ola chócaireachta
- Leacht niocháin
- Citseap
- Seampú
- Spúnóga
- Ceirt (le glanadh suas)
- Seanpháipéir nuachta (le glanadh suas)

TREORACHA:

1. Cuir marc ag barr an tráidire don líne thosaithe. Cuir marc gar do bhun an tráidire don líne chriche.
2. Tomhais amach spúnóg amháin in aghaidh gach leachta. Bíodh an tráidire cothrom. Cuir iad ar fad ag an líne thosaithe.
3. **Tuar** cé acu leacht a bhuafaidh an rás agus cé acu a bheidh ar deireadh.
4. Cuir an tráidire ina luí in aghaidh an taca sa chaoi go bhfuil fána ghéar (steep slope) agat. Cuir seanpháipéir nuachta ag bun an tráidire chun na leachtanna a shú ag an mbun.
5. Tomhais cé mhéad ama a thógann sé ar na leachtanna an líne chriche a shroicheadh.
6. An raibh do thuar i gceart?

DÜSHLÁN BREISE

Conas a d'fhéadfá an rás a dhéanamh níos moille? Conas a d'fhéadfá an rás a dhéanamh níos tapúla?

Gníomhaíocht

Ag meascadh leachtanna

BUNABHAIR

- Uisce
- Ola chócaireachta
- Leacht niocháin
- Próca a bhfuil claibín scríú (screw top) air

TREORACHA:

1. Cuir uisce sa próca.
2. Cuir ola sa próca.
3. Cuir an claibín ar an bpróca. Croith an próca ar feadh nóiméid nó dhó.
4. Nuair a stopann tú, **féach** cad a tharlaíonn don ola agus don uisce. An bhfuil siad measctha le chéile?
5. Cuir beagán leacht niocháin isteach sa próca.
6. **Tuar** cad a tharlódh nuair a mheascann tú anois iad.
7. Measc iad. An raibh do thuar i gceart? Déan cur síos ar an meascán anois.

Cúpla seachtain ó shin, chuaigh long mór ar thalamh (aground) amach ó chósta Devon i Sasana. Sceith (leaked) ola amach as agus bhí éin agus éisc i mbaol. Bhí sé riachtanach an ola a ghlanadh suas láithreach. Nuair a dhoirteann ola san fharráige, fanann sí ar bharr an uisce mar **leo ola** (oil slick), díreach mar a tharla sa ghníomhaíocht. Uaireanta, úsáideann siad **glantóir** (detergent), cosúil le leacht niocháin, chun an ola a bhriseadh suas níos míne (smaller). Ar tharla sé seo nuair a chuir tú an leacht niocháin isteach sa próca? Nuair a bhíonn an ola níos míne, bíonn sé níos éasca í a ghlanadh suas.